

לאברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
"זה יוסף שהיה לך בחימה" (ר"ט)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת וישב תשפ"ג • שנה ב' - גליון ק"ג • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

גליוני הש"ס

מכות .

וישליחו מעמק חברון ויבא שכם (לז, יד).

'זותן' שנקראת על שם 'שכם'

האם זה שם העצם שלה או שח"ל קראוהו כן

עיי' מכות (י). דמקשה, וחברון עיר מקלט הוא, והכתיב (שופטים א, ט) 'ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה', אמר אביי פרוודהא. ופירש רש"י (ד"ה פרוודהא), כפרים הסמוכים לה ונקראות על שמה, עיי' שם.

ונראה, דכך היה בפועל, שהיו נקראות על שמה, אבל סתמא כפרים הסמוכים אינם בכלל עיר שיקראם הכתוב חברון. וכנראה מהך דבבא בתרא (סח) דהמוכר את העיר לא מוכר בנותיה, ופירש רש"י (ד"ה ולא בנותיה) כפרים הסמוכים לה, ועיי' שם בכולה סוגיא. ואולי יש חילוק בזה בין לשון בני אדם ללשונא דקרא, ודו"ק¹.

ועיי' סנהדרין (קב). מקום מוכן לפורענות, בשכם מכרו אחיו את יוסף², ופירש רש"י (מ"ה בשכם מכרו את יוסף), דאף דמכרו את יוסף בדותן, מכל מקום דותן הוא כבר הסמוך לשכם ונקראת על שם שכם, ולכן אמרין דבשכם מכרו, עיי' שם היטב. ואין מבוואר גם שם, אם הכוונה דמפאת דהוא סמוך לשכם לכן קרינן ליה אגן שכם, ואמרין דבשכם מכרו כו', ואמרין משום זה דשכם מוכן לפורעניות, או הכוונה דכך היה ידוע ומקובל לחכמים, דכפר דותן היה נקרא על שכם בפועל, ודו"ק.

בית האוצר

מערכת א כלל ז

ויאמר אליהם ראוהו וגו' השליכו אתו אל הבור הזה וגו' למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו (לז, כב).

ביאורו של הזוה"ק בתיבת 'להשיבו' דהיינו אפילו 'מת' תלוי במחלוקת אם מת קרוי 'אדם'

בעיניו אי אדם מת קרוי אדם, כבר הבאתי (בית האוצר שם אות ב) דברי הזוהר (בשלח נג), אהך ד'וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים' (שמות יד, ל), דהקשה רבי י"סא, הא כתיב (שם שם, ג) 'לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם'. ומשני רבי יוסי, מותין חמי' להו (שראו אותם רק אחר מיתתם בהיותם מתים, וזה שפיר מותר). ורבי י"סא השיב, אי הוי כתיב 'לא תוסיפון

א) המשך לשונו: 'ואם נאמר כן, צריך לדעת השיעור עד כמה מיקרי 'סמוך לעיר'. ועיי' ביצה לא. במשנה, כל שסמוך לעיר, ופירש רש"י סמוך לעיר ממש. ויש לעיין עוד בעירובין כג. במשנה, או שתהא סמוכה לעיר, וצריך לדעת גם כן בכמה מיקרי סמוך, עיי' שם. (והוא שר"ת פ"ד ח"ב ט"ו י"ד ו"ה ו"ה). וכתב: 'ונמצא לשון סמוך בש"ס בכמה דוכתי, ואין כל הנושאים שוין, עיי' שם בארובה, שם סימן יב ד"ה אח"ש. שהאריך רבינו בנפלאות בענין 'לשון סמוך' הנזכר. דאין בלשון זה הוראת גבול כלל, וניזון רק בכל מקום לפי ענינו. וכך הוא בכל לשון קירוב וריחוק ועניני טירחת היולן דבבמה דוכתי - דפעם הוא בשיעור פחות ופעם בשיעור יתר... וכך עוד במקומות רבות עניני קירוב וריחוק משונים בשיעורם - והוא בכל מקום לפי ענינו, ואין להאריך יותר בזה'.

ב) והרבם ברש"י כאן.

ג) תרגום הזוהר: אמר ראוהו, יצול (יוסף) מן ידיהם, ואם ימות בבור ימות, ועל כן כתיב 'וישמע ראוהו ויצילוהו מידם'. בא וראה עד היכן חסידותו של ראוהו, דכיון דידע דשמעון ולוי שותפותם והכמתם

לראותם חיים' הוי אמינא הכי. ודננו (בית האוצר שם), דסברת מחלוקתם הוא בענין אי מת מיקרי אדם או לא, דאי אין קרוי אדם, ליכא בראיית מצרי מת לאו ד'לא תוסיפון לראותם' וגו', כיון דנסתלק שם אדם ממנו, והוא כבהמת מצרים דמותר לראותה.

והנה נזכרתי עוד בענין זה דברי הזוהר (בפרשתנו פתח), וז"ל: אמר ראוהו, ישתזיב מן ידיהו, ואי ימות בגובא ימות, ובגין כך כתיב (לעיל פסוק כא) 'וישמע ראוהו ויצילוהו מידם', תא חזי כמה חסידותיה דראוהו, דבגין דידע דשמעון ולוי שותפותא וחכימותא וחברותא דלהון קשיא אינון, דכד איתחברו בשכם קטלו כל דכורא כו', אמר ומה קרתא רבתא כי האי לא אשתזיב מנהון, אלמלי רביא דאי יפול בדייהו לא ישרון מיניה אומצא בעלמא, ועל דא אמר טב לאשתזבא מיניהו דלא ישרון מיניה אשתארותא בעלמא, ולא יחמי אבא מיניה כלום לעלמין, והכא (בבב) אי ימות לא יכלין ליה, וישתאר כל גופיה שלים, ואתיב ליה לאבא שלים, ועל דא 'למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו', אף על גב ד'ימות התם, ובגין כך אמר (להלן פסוק ל) 'הילד אינו', ולא אינו חזי, אלא אמר אינו אפילו מת כו', עכ"ל הזוהר הצריך לענינו¹.

ומבואר, דהזוהר מפרש קרא ד'להשיבו אל אביו' - אהשבה בהיותו מת, ומיקרי השבת מת 'השבה', וכדכתיב 'להשיבו אל אביו'. ויש מזה גם כן כדמות ראייה דמת מיקרי אדם, דאי לא כן, לא יפול על זה לישנא ד'להשיבו' כלל, כיון דבשעה שהלך יוסף ממתו היה אדם, ועתה אינו אדם, והרי הוא דבר אחר לגמרי, ולא שייך ביה לשון 'השבה' כלל.

ונהי דבהשבת גזילה בעינן קרא ד'אשר גזל' (ויקרא ה, כג), לומר אם כעין שגזל יחזיר כו' (עיי' בבא קמא סו), ומוכח דלולא קרא ד'אשר גזל', אזי קרא ד'השיב את הגזילה' (ויקרא שם) לחוד לא היה ממעט שינוי, ואפילו אם היה משיבו אחריו שנשתנה היה קרוי השבה, עם כל זה לא דמי לכאן, דשם הוא על כל פנים הדבר שגזל אלא שנשתנה, וכגון עצים ועשאו כלים כו', דגם בהיותם כלים עדיין שם חומר העצים, אלא שנשתנו ויש בהם שינוי במה שהם כלים. מה שאין כן כאן שהלך מאתו אדם, ומושב לו גוש בשר ועצמות בעלמא, וודאי יפול על זה לשון השבה כלל. ורק אי גם מת קרוי אדם, אלא דהוא אדם מת, ואילו כשהלך מאתו היה אדם חזי, על כן שפיר 'פול בו לשון השבה, מפאת השם 'אדם' על כל פנים אשר עדיין לא נסתלק, שהלך מאתו אדם והושב לו גם כן אדם, מה שאין כן אי מת לאו אדם מיקרי, נראה שלא שייך בזה לשון השבה כלל וכלל.

ועל כל פנים לפי דעת רבי יוסי דזוהר בשלח הנ"ל, דמת

והיבורם קשים הם, דכאשר התחברו בשכם הרגו כל זכר ולעיל לה, כו) אמר ראוהו אם עיר גדולה כשכם לא ניצל מהם, אם תינוק זה (יוסף) יפול בידיהם לא ישאירו ממנו אף עצם, ועל כן אמר דיותר טוב שינצל מהם שלא ישאירו ממנו כלום, ולא יראה אבא ממנו כלום לעולם, ואילו בבור אם ימות לא יוכלו לו, וישאר כל גופו בשלימות, ואחזירו לאבא בשלימות, ועל זה נאמר 'למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו', אף על גב ד'ימות בבור, ועל כן אמר 'הילד אינו', ולא אמר 'אינו חזי', אלא אמר 'אינו' - אפילו מת כו'.

ז) לשון רבינו שם: 'דכיון דנשתנו מאדם לאינו אדם - דהוא שינוי גדול ודואי, ונעשו דבר אחר לגמרי, על כן על ידי השינוי הזה פקע איסור מיתתו, והרי זה דומת נבילה שנפלה לדבש ונשתנה להיותו דבש, דפקע איסור מיתתו משום שינוי, לדעת הרבינו וינה המובא ברא"ש ברכות פרק כיצד מברכין (סימן לה), והארכת בו בספרי **אתון דאורייתא** כלל ד, להביא כמה דוכתי דמוכחי דשינוי מפקיע האיסור

ליתיה בכלל 'לא תוסיפו לראותם', דלא מיקרי 'לראותם' אם רואהו מת, הכי נמי יש לנו לומר דלא מיקרי 'להשיבו' אם משיבו מת, ואולם בעל המאמר בזהוהר (דפרשתנו) הנ"ל הוא רבי יצחק, ויוכל להיות דסבירא ליה כרבי י"סא ורבי אבא דפליגי ארבי יוסי בזהוהר בשלח הנ"ל, וסבירא להו דכיון דלא כתיב 'לראותם חיים', על כן גם ראיית מת בכלל, ועל כן הכי נמי כיון דלא כתיב 'להשיבו' חזי, על כן שפיר יש לפרשו גם אהשבת מת.

וגם לדעת רבי יוסי דזוהר בשלח הנ"ל, יש לומר דמודה בהך דלהשיבו וגו', דשאני הך ד'לא תוסיפון לראותם' וגו', דכתיב 'כי כאשר ראייתם את מצרים היום לא תוסיפו' וגו', ומוכח דקאי רק אאותו מצב שהיו בראותם אותם היום, שהיו אז חיים. ועוד יש שם טעם, דהשינוי מחי למת מפקיע האיסור ראייה, וכמו שכתבנו (בית האוצר שם ד"ה ע"ט)², מה שאין כן כאן דלא שייכי הני טעמי, שפיר יש לומר דגם לרבי יוסי מתפרש שפיר להשיבו אהשבת מת, ובאתי רק להעיר.

גליוני הש"ס

סנהדרין ז

ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע פי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (לז, כו).

מחלוקת בחז"ל בביאור הפסוק 'בוצע ברך נאץ ה' אם מדבר בשבחו של יהודה או להיפוך

בגמרא סנהדרין (ה), רבי מאיר אומר, לא נאמר 'בוצע ברך נאץ ד' (תהלים יג), אלא כנגד יהודה (שהיה לו לומר נחזירו לאבינו, אחרי שהיו דברי נשמעין לאחיו, רש"י), שנאמר 'ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרגו' וגו', וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ, ועל זה נאמר 'ובוצע ברך נאץ ד', עיי' שם.

יש חידוש בזה, **דבפסיקתא רבתי (י, ג)** איתא, דיהודה בעצמו אמר מקרא זה אז, עיי' שם דאמר 'ויאמרו איש אל אחיו ועתה לבנו ונהרגהו' (לעיל פסוק ט"ו-ט), והם עומדים ומשליכין אותו לבור, ואומרין נאכל ונשתה ואחר כך אנו מושכים אתו ומעלים והורגים אותו. אכלו ושיתו באו לברך, אמר להם יהודה באים להרוג ומברכים להקב"ה, אין אנו אלא מנאצים, מהו 'מה בצע כי נהרגו' וגו', אמר להם יהודה 'בוצע ברך נאץ ד', אלא לכו ונמכרונו לישמעאלים, עכ"ל הפסיקתא. והוא חידוש של פלוגתא רחוקה, דרבי מאיר סבירא ליה דהמקרא נאמר על יהודה עבור שאמר 'לכו ונמכרונו' כו', והפסיקתא סוברת דיהודה עצמו אמר המקרא הזה אז¹.

אשר דבר. ועל כן הכי נמי שינוי הזה מפקיע איסור הראייה אשר עליהו, דכמו דשם יש נבילה איסור לאוכלו ועל ידי השינוי פקע ממנו על ידי השינוי שפיר פקע האיסור ומותר לראותו².

ה) יצוין לדברי המהרש"א **בחיזוישי אגדות סנהדרין** שם ד"ה כנגד, שכתב: 'היה נראה לפרש, דהכי נמי לשבח קאמר, ומברך במקום זה הוא במקום קללה וגידוף, כמו (מלכים א כא, ג) 'ברך נבות אלהים ומלך', וזה שאמר כל המברך את יהודה, ומגדף על זאת שאמר 'מה בצע כי נהרגו' וגו', ומכרו בממון ולא החזירו לאביו, אין זה אלא 'מנאץ ד', שהיהוה כוונתו לשם שמים היתה, שהיה חושש שלא יהיו אחיו ומתעלים לו בדבר זה להחזירו לאביו. וזה שכתבו 'מנאץ ד', כי שם יהודה נקרא כולו על שמו של הקדוש ברוך הוא, כמו שאיתא בסוטה (ג) על שקישו שם שמים בפרהסיא, ותו לא מיד³.

פניני 'לקח טוב' ממשנתו של רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע שהביא הגאון הגדול רבי חיים הזקיהו מזיני זצ"ל בספרי המפורסמים 'שדי חמד'

~ לקראת יומא דהילולא של ה'שדי חמד' - כ"ד כסלו (תרס"ה) ~

מצוה הבאה בעבירה

במקום ששייך לומר עשה דוחה לא תעשה

אף דקיימא לן (סוכה ל) דאין אדם יוצא ידי חובתו במצוה הבאה בעבירה, היינו כשהוא בענין שאין לומר בו אתי עשה ודחי לא תעשה, אבל אם הוא בענין ששייך לומר אתי עשה ודחי לא תעשה, לא קפדינן בכי האי גוונא משום מצוה הבאה בעבירה. כגון מי שאין לו אלא מצוה של איסור יקיים המצוה בה ולא חיישינן לבאה בעבירה...

אחר זמן רב ראיתי בספר 'לקח טוב' (החדש להרב מוהר"י ענגיל) כלל י"ב אות ה' (פיסקא מה), שכתב בשם שו"ת הר"מ (י"ד סימן י"ט דף כט. ד"ה עוד י"ל דהנה) שהעיר דלא שייך בענין זה עשה דוחה לא תעשה, משום דאי אפשר לצמצם שיאכל כזית בצמצום, ויש כאן שני צדדים לאיסור וצד אחד להיתר, דשמא אוכל משהו פחות מכזית, וחצי שיעור אסור מן התורה, ואילו לגבי עשה דמצה אין החצי שיעור קיום של כלום. וכן יש לחוש שמא אוכל משהו יותר והוה ליה המשהו יותר עבירה בלי מצוה המדחה, ונשאר רק צד אחד להיתר, והיינו צד הצמצום שאוכל כזית בצמצום, ואם כן, כיון דאיכא שני צדדים לאיסור וצד אחד להיתר, צריך לחוש לצדדי האיסור שהם הרוב, ולא שייך עשה דוחה לא תעשה, עד כאן תורף דברי שו"ת הר"מ. ועיין תוספות חולין כ"ח ע"ב ד"ה לפי.

עוד הביא שם (בד"ה ע"ל בזה - פיסקא ג) דבשו"ת הר"מ סתר דבריו הנכונים וכתב דאין כאן צד איסור, דשמא אוכל פחות משהו, דהא חצי שיעור אסור מן התורה רק מטעם דחיי לאיצטרופי, וזה לא שייך כאן, שהרי אם ישלים לכזית שוב אדרבה הרי נאמר עשה דוחה לא תעשה ויהיה היתר לגמרי. והרב המחבר כתב על דבריו: ואולם עדיין יש לעיין שהרי הוא חזי לאיצטרופי אם ישלים לאכול המשהו האחרון טבל דעלמא ולא טבל דמצה, והאריך בחריפות עצום כדרכו בקודש, לך נא ראה דבריו הנכונים. (ח"ב מערכת המים כלל ע"א אות ד ד"ה אחר)

אם תפלה מדאורייתא

שייך בה מצוה הבאה בעבירה

לפום ריהטא נראה דאחר המחילה רבה, על הרמב"ם (הלכות לולב פ"ח ה"ט) לא קשיא מידי, דאיהו סבירא ליה (הלכות תפלה פ"א ה"א) דתפלה דאורייתא וקדיש וקדושה נמי, מלבד מה שכתבתי למעלה דאף שאין חיוב מן התורה לומר קדיש וקדושה, מכל מקום כשאומר קדיש וקדושה מקיים מצות עשה ד'ונקדשתי בתוך בני ישראל' (ויקרא כ"ב, ל"ג). ועוד, אף אם אין כאן אלא מצוה דרבנן, יש לומר דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון (פסחים ל), וכי היכי דבתפלה עצמה שהיא מדאורייתא לדעת הרמב"ם, איכא משום מצוה בעבירה, הכי נמי במצוה דידהו, ולא דמי לגוול ביום שני דלעולם הוא מדרבנן (סוכה ל). וליכא דראא דמצוה דאורייתא כלל, מה שאין כן בקדיש וקדושה דאיכא דראא דמצוה דמצוה דאורייתא, דהיינו התפלה עצמה לדעת הרמב"ם.

אחר זמן מצאתי בספר לקח טוב להרה"ג מוהר"י ענגיל בכלל י"ב אות ד' (פיסקא לא), שעמד בחקירה זאת,

(א) דבריו אלו סובבים על דברי רבי יוסף חיים מהן בקובץ המאסף (שנה שניה סימן כו אות א): "דמה נענה להרמב"ם דסבירא ליה דבמצוה דרבנן לא חיישינן לבאה בעבירה, מדפוסק כשמואל דגזול כשר ביום שני דרבנן, ופסק בתשיעי מהלכות עבדים דין ז' דמוות לשחרר העבד לדבר מצוה" (וראה הערה הבאה).

לכתחלה לדיעבד, ובדף י"ח ע"א (בד"ה ולענין) עמד בחקירה זו אי בקרא דדברי קבלה נמי אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד, וכתב (פיסקא סח) דמצד הסברא נראה דתלי הא באם דברי קבלה יש להם דין תורה או רק דין דרבנן יש להם, דאם יש להם דין תורה אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד, ואם דין דרבנן יש להם סתמייהו אינן אלא לכתחלה.

ושוב הביא (פיסקא טט) מה שכתב הר"ן בפרק ערבי פסחים (כב: מדפי הר"ף ד"ה וכתב) גבי ההיא דמצוה לצאת בין אדום וכו' הנז"ל, וסיים: ומפורש בדבריו אלה שגם בקרא דדברי קבלה אין שייך לחלק בין לכתחלה לדיעבד עכ"ל. יתיה ליה שמצאתי רב גדול, תנא דמסייע לי.

אמנם מה שעלה בדעת הרב הנ"ל לומר מסברא דתלי הא באם דברי קבלה כדברי תורה דמו, הנה זה פשוט בש"ס דדברי קבלה כדברי תורה דמו לענין שאין צריכים חיזוק, כדאמרין בראש השנה דף י"ט ע"ב, ובשלחן ערוך סי' תרצ"ו ס"ז נפסק להלכה אונן מותר בבשר ויין בפורים דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים דאורייתא, דשמחת פורים דברי קבלה נינהו שהם כדברי תורה, ורק לענין ספק במידי דדברי קבלה נחלקו הקדמונים אי דינם כדברי תורה לילך בספקם לחומרא, או דין דרבנן להם וספקם לקולא, כדקיימא לן בדבר הנלמד מהלכה למשה מסיני דספקו להקל.

כמו שכתב הגאון נודע ביהודה בתניינא יו"ד סימן קמ"ו (בד"ה ואמנם) והביא תשובת הרשב"א במיוחסות להרמב"ן סימן רס"ג שכתב, שדיני המנוחה אינם דבר תורה, שאם כן לא היו יכולים להקל אלא להחמיר, והרי בכל דבר שבה השאלה עליו וסלקי בתיקו אזלינן לקולא, כמו שכתב הרמב"ם, ואילו היה דבר תורה הוה אזלינן לחומרא, עיין שם...

(שם ד"ה וקף)

הערות אם בדאורייתא יש לחלק בין לכתחילה לדיעבד

מקורב השגתי ספר לקח טוב לרב גדול בדורנו יצ"ו, וראיתי בכלל ה' שמתאמץ להוכיח מכמה מקומות בש"ס דבדאורייתא יש לחלק בין לכתחלה לדיעבד, ולא פניתי לעיין בכל מה שדבר בקדשו בענין זה.

אף ראיתי שאחת מראיותיו היא, מהא דלרבי אלעזר בן עזריה השמע לאזניך הוא מן התורה וסבירא ליה דבדיעבד יצא (בבב"ב טו), עיין שם באות ח' (פיסקא מו). ולפי מה שכתבתי אין מזה הוכחה, דשאני הכא דאיכא תרי קראי, ומוקמינן חד אלתחלה וחד אדיעבד.

ומה שהוכיח שם באות ב' (פיסקא ל) כמה שכתבו התוספות בפסחים דף י"א (ע"א ד"ה קוצרין) אין לתמוה מי איכא מידי דמדאורייתא לכתחלה אסור ובדיעבד שרי, דאיכא מילי טובא דבעינן שישנה עליו הכתוב כגון קדשים, עכ"ל התוספות. דאלמא יש דברים בעלמא נמי דמוחלקינן בין לכתחלה לדיעבד. כבר כתבתי על זה בריש אות זו שחלוקים רבנן בתראי בכונת התוספות הנ"ל.

ומה שכתב באות י"ב (פיסקא נד-נה) להוכיח מדברי הרמב"ן (בבא קמא סימן תנב ד"ה ומדנכשר), שבמורככי פרק הגזול בתרא (שם רמז קמז) בדן קבלת עדות שלא בפני בעל דין, דמוכרח שסובר דבדאורייתא יש לחלק וכו', עיין שם סיגנון ראיתו, כבר כתבתי למעלה (בד"ה ובדן קבלת) שאין הכרח מדברי עיין שם.

(ח"ב פאת השדה מערכת הדל"ה כלל ה ד"ה אמנם)

אחר זמן רב השגתי ספר חדש לקח טוב לרב גדול בדורנו יצ"ו (שנדפס בשנת תרנ"ג אחר שנתפשו בעולם בעה"י ספרי שדי חמד שנדפסו בשנת תרנ"א), וראיתי שהאריך מאד (כלל ה) בעיקר כללין אי בדאורייתא מפליגינן בין

(ב) לשון רבינו שם: "בגיטין (לח), גופא אמר רב יהודה אמר שמואל, כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר (ויקרא כה, מו) 'לעולם בהם תעבדו'. מיתבי, מעשה רבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושיחרר עבדו והשלימו לעשרה. מצוה שאני, עד כאן. והקשו המפרשים (עיין שו"ת נודע ביהודה ח"מ קמא בסופו; חתם סופר גיטין לח. ד"ה עובר), דברכות (מז) מייתי נמי

הא דרבי אליעזר, ופריך ויהי עביד הכי, והא אמר רב יהודה המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר 'לעולם בהם תעבדו'. ומשיני מצוה שאני. ופריך והא מצוה הבאה בעבירה היא. ומשיני מצוה דרבים שאני, עד כאן. ואם כן קשה, דמדוע לא פריך גם בהך דגיטין והא מצוה הבאה בעבירה היא."

אין שליח לדבר עבירה

השוחט שחבר לרוצחים ושודדים והניח את דעתו שאין שליח לדבר עבירה | מחלוקת האחרונים
אם יש איסור למשלח לעשות שליח לדבר עבירה | דעת רבינו לחלק בין רציחה לשאר איסורים

סיפר הרה"ק בעל 'חידושי הרי"ם' ז"ל ע:

הרה"ק רבי זאב זואלף מזיטמאיר ז"ל בעל 'אור המאיר' העביר פעם ש"ב בקהילתו ממשרתו, לאחר שמצא בו כמה ריעותות, והכריז ששיטתו אסורה.

השוחט היה בעל משפחה וטפלי תלויין בו, חשב שהרי הרב העביר אותו רק בקהילתו, אבל מחוץ לגבולו לא אסרו, על כן יצא אל הכפרים הסמוכים כדי לעסוק שם במלאכת השחיטה ולהרוויח מעט לפרנסתו.

בהגיעו לאחד הכפרים, שאל את אנשי המקום אם זקוקים הם לשוחט, והשיבו לו כי בבוקר כבר היה אצלם השוחט החדש של הקהילה ושחט עבורם הכל. בצר לו, המשיך השוחט והרחיק לכת עוד, לכפרים רחוקים יותר.

יהיה בדרך, עבר ביער אחד, שם פגעו בו שודדים שביקשו לרצחו נפש. התחכם השוחט והוציא מכיסו את סכיני השחיטה, והראה להם שגם הוא בן אומנותם, רוצח מיומן ומוכשר, וכך הצליח לדבר על לבם שלא יהרגוהו וימצאו בו תועלת. ואכן, הם הכניסו את השוחט כשותף במלאכתם וכך נשאר בחיים.

בתחילה נזהר השוחט לעצמו שלא להרוג חלילה שום אדם, וגם לא לגזול בעצמו מעוברי אורח, רק היה שותף עמם במזימות ובתחבולות, וחסב לעצמו: **הרי אין שליח לדבר עבירה ומעשיהם הרעים אינם נוגעים לי.**

אך לאחר זמן החל השוחט להתרגל לחיים החדשים, עד שגם הוא קנה לעצמו כבוד דרך ביער גדול שיש בו פרשת דרכים, שם בנה לעצמו בית גדול עם מרתף וחצר, ונעשה שודד וגזלן גמור, כל מי שעבר בדרכו נחטף, נרצח ונשדד על ידו ומזהה היתה לו פרנסה ברווח.

פעם אחת נסע הרה"ק בעל 'אור המאיר' ז"ל אל רבו הרה"ק 'החזנה' מלובלין ז"ל, ובדרכו עבר בערב שבת קודש את היער הזה, הרוצח לא הכירו, פגע בו ולקחו לביתו, שם ביקר להרגו ולגזול את ממונו וכל אשר לו. התחנן אליו ה'אור המאיר' שיתן לו ליטול את ידיו, לקרוא קריאת שמע וברכת התורה, ואחר כך יוכל לעשות עמו כל מה שירצה.

האי כהורג עצמו אלא כגורם, רש"י". הרי מזה 'דאיסורא מיהא איכא, מדמתחייב בידי שמים דינא רבה או זוטא על כל פנים'.

אולם בסנהדרין איתא (ט:): "מנין שאין טוענין למסית, מנחש הקדמוני, מאי הוי ליה למיטעון, דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין". "ומוכח דאיסורא נמי ליכא, דאי לא כן, מה מועיל בטענה זאת, סוף סוף הא איסורא עביד".

ומחלק רבינו "הנחש נידון בדינא רבא, ואזיל הש"ס לסברת התנא קמא בקידושין (שם), דבידי שמים מתחייב רק דינא זוטא. ועוד יש לומר, דבעל חי כיוון דאין לו דין בידי אדם, על כן הוי ליה דין שמים לגביה עיקר הדין שלו...".

אמנם, צד נוסף מביא רבינו לחלק, שגם לפי הגמרא בקידושין ליכא אפילו איסורא למשלח, "והא דמתחייב בידי שמים, הוא רק בשפיכות דמים דזוקא, דגרם מיהא חשיב המשלח, ובשפיכות דמים הייבין בידי שמים גם אגרם, וכמבואר בבבא קמא (ק"ט), וכי תימא הני מילי דקעביד בידיים (רציחה מתחייב מיתה), אבל גרמא לא, ת"ש 'אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים' (שמואל ב כא, א), וכי היכן מצינו בשאול שהמית את הגבעונים, אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להן מים ומזון, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו, עכ"ל הגמרא. מה שאין כן בשאר עבירות דגרמא שרי, כמבואר בשבת (קכ) ויבואר במקומו אי"ה, יש לומר שפיר דגם איסורא ליכא למשלח".

ומביא על כך רבינו את דברי הרמב"ן בפרשתנו, על הפסוק (ד, כו): 'ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו', שכתב: "והנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידם, אבל ישליכוהו בבור וימות שם, שאין עונש הגורם כעונש השופך דם, וזא יהודה עתה ואמר גם זה יחשב לנו לרציחה כאילו אנחנו הרגנוהו, וכן הדבר באמת, וכענין שאמר הכתוב (שמואל ב. כ. ט) 'ואותו הרגת בחרב בני עמון', ודינא רבה ודינא זוטא איכא בינייהו, ושניהם אמרו אמת". עכ"ל הרמב"ן.

ומפורש דהך דינא רבה כו', הוא רק מתורת גרם לא מתורת שליחות, ואם כן בעלמא שפיר יש לומר דאפילו איסורא ליכא, ופטור המשלח גם בידי שמים".

זצ"ל לעשר. המשכתי ושאלתי: "אם כן איך מעשר הבן הגאון הר"ר רפאל זצ"ל, והרי אולי הפירות והירקות הם משל גויים...?". אמר לי מרן הגרי"ז כדלהלן: "בני ר' רפאל מעשר מחמת שליחות, ועל כן אם אכן צריך לעשר את הפירות, הרי הוא מעשר, **אולם אם אין צריך לעשר - אם כן הרי אין שליח לדבר עבירה... והיינו, אם זו עבירה הרי הוא אינו שליח, והמעשרות אינן מעשרות, ואם כן לא עשה כלום...** ואם כן צריך לעשר, הרי הוא שליח שלי ומעשר טוב...".

ג) אמנם לפי דברי הרמב"ם יש לדייק, שאין האיסור מצד השליחות ממש, אלא מצד איסורים אחרים, וראה בהמשך דעת רבינו, שאין איסור בשליחות לדבר עבירה.

ד) עיין 'גלוני הש"ס' שבת קכ: ד"ה גרמא שרי, שהביא מכמה דוכתי בזה, ועיין עוד 'גבורות שמונים' אות מז ד"ה ועוד כו'; 'גלוני הש"ס' בבא קמא צא: ד"ה מיד - בסופו. ומה שהביא רבינו סיוע מבבא קמא, דבשפיכות דמים גם גרמא אסור, כן כתב גם בגלוני הש"ס קידושין מג. ד"ה אלא דינא: "מוכח דאף על גב דאין שליח לדבר עבירה, מכל מקום איסור הוא מיהת וחייבין עליו בידי שמים... וכן מבואר להדיא בגמרא בבא קמא נ. דאף על גב דדברי הרב כו' מכל מקום חייב דיני שמים, עיין שם".

הגזול מילא את בקשתו, וכאשר התחיל לומר 'אלקי, נשמה שנתת בי טהורה היא', בתנועה ובנוסח שהיה רגיל בו, הכיר הרוצח מיד שהוא רבו הגדול האור המאיר, אשר בימים מקדם שימש כשו"ב בקהילתו והיה בן בית אצלו, והתעלף.

הרה"ק בעל 'אור המאיר' ז"ל עוררו מעלפוננו עד שהוטב לו מעט, ואז גילה לו הרוצח מי הוא ובכה לפניו שהגיע למצב זה לאחר שהעבירו מפרנסתו וכשיצא לדרך לצרכי פרנסה נתפס על ידי הרוצחים עד שהוא עצמו הפך לרוצח, וביקש מה'אור המאיר' שיתקן לו דרך תשובה. ואכן קיבלו ה'אור המאיר' ולקחו עמו בעגלתו ללובלין, שם נעשה 'יושב' ובעל תשובה גמור.

ממעשה זה למד ה'אור המאיר' ז"ל, שעל הרבנים ויושבי על מדין להיות מתונים וזהירים בדין, ולא להעביר במהירות שום ש"ב ממשרתו, אלא להשתדל לעיין היטב בדינו על פי דיני התורה. וכך סיים החידושי הרי"ם ז"ל ע את הסיפור ואמר: "מזה יכולים אנו ללמוד כיצד צריכים להיזהר בדבר זה".

ידועה דעת הט"ז (י"ד סימן קס"ט יא), דאף שאין שליח לדבר עבירה, והוא פטור ממלקות, מכל מקום איסורא איכא. שהרי נפסק להלכה (י"ד סימן רכא) דהמודד הנאה מחבירו אסור ליהנות אפילו על ידי שלוחו של המדיר, הרי מכאן שיש איסור לשלוח שליח לעבור איסור. וחלק עליו הש"ך ב'נקודות הכסף' שם".

הגאון מהרש"ם מברעזאן זצ"ל בשו"ת 'דרכי שלום' (נדפס בסוף ספר דעת תורה י"ד ח"א, סימן יד) מציין לפירוש המשינות להרמב"ם (תרומוט פ"ו מ"ג) שכתב דאף שאין שליח לדבר עבירה, היינו שאינו לוקה, אבל מכל מקום נענש מהש"י ועובר על לפני עור, או עובר על הכתוב 'אל תשת ירך עם רשע'.

והנה רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל ז"ל ב'בית האוצר' (מערכת א כלל פ, והובא בתפארת יוסף בפרשתנו) מביא לענין זה את דברי הגמרא בקידושין (מג): "האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש כו", דינא רבה ודינא זוטא איכא בינייהו (לשמאי מיחייב בדינא רבה בעונש גדול, ולתנא קמא לא מייענש כולי

א) ספר 'זכותא דאברהם' מאשר שמע וקיבל הרה"צ רבי אריה מרדכי רבינוביץ זצ"ל מדו"ז ורבו הרה"ק רבי אברהם מפאריסוב זצ"ל (ח"א עמוד קכט).

ב) בדרך אגב נעתיק עובדא מעניינת אודות ענין 'שליח לדבר עבירה', כפי שכתב בספר 'עובדות והנהגות לבית בריסק' (ח"ג עמוד רסט):

בחודש סיון התשנ"ט הייתי אצל הרב הגאון החסיד רבי אהרן ברוך אנגלנדר (שליט"א) [ז"ל] מיני יורק, בנם של בעלי בית המלון בעיר הנופש קריניצא, בו היה נוהג לשהות מרן הגרי"ז (נאב"ד בריסק) זצ"ל בימי הקיץ, וסיפר לי כדלהלן: כאשר הייתי בארץ ישראל לבקר את מרן הגרי"ז זצ"ל, בערך בשנת תשי"ב, שאלתי אותו האין מעשרים את הפירות ואת הירקות, ואמר לי שאדבר עם בנו הגאון רבי רפאל זצ"ל אודות זה, כיון שהוא האחראי על המעשרות בבית.

ואני התפלאתי על הדבר, דהרי ידעתי שהגרי"ז איננו רוצה לסמוך על אחרים, ועל כן להרבהני עוז ושאלתי מדוע הוא אינו מעשר בעצמו, וענה לי מרן הגרי"ז זצ"ל שכך הוא נוהג עוד מהתקופה שלפני הקמת המדינה. והראה לי בדברי ה'כסף משנה' אודות השאלה האם צריכים לעשר מפירות וירקות של גויים, יעויין בכסף משנה הלכות תרומות

בבבל היו רגילים רק בשמן שומשמן

בגמרא ברכות (נג), אמר רב אדא בר אבהו, האי כשרתא מברכין עילויה בורא עצי בשמים, אבל משחא כבישא לא. ובתוספות (ד"ה משחא) כתבו, פירש רבינו **הנאל** (שם) ד"ה פירוש שמן, שמענו מרבותינו שכובשין שומשמן וורד ועצי בשמים זמן מרובה, וקולטין השומשמן ריח של בשמים וסוחטים אותם, ויש בו ריח של בשמים.

מה דכתבו שומשמן, משום דבעלי המאמר כאן היה בבבל, ובבבל לא היו רגילין בשמן זית רק בשמן שומשמן כמבואר בנדרים (נג), מספר באר **יעקב** חלק יורה דעה (סימן קג דף נג. ד"ה ומ"ש).

אם מוכח מהמשנה שקמח ראוי לאכילה

הנה אי אכילת קמח חשוב שלא כדרך אכילה, ראיתי בספר **בנין אריאל** להגאון רבי שאול מאמשטרדאם ז"ל בחלק בית תלמוד (ח"ב עמוד ע"ה רב), שכתב אהך דפסחים (א), וז"ל: רב אשי אמר, דרבי יהודה אדרבי יהודה לא קשיא, קמח וקלי תנן דלא חזי לאכילה. פירוש, קמח שהוא קלוי, דהיינו דמתחלה היה קמח ואחר כך נקלה הקמח בתנור, דאז לא חזי לאכילה בעיניה, אבל קליות שטחנן ועשה מהן קמח, יש לומר אותו קמח שפיר ראוי לאכילה, ולא קשיא מסוגיא זו על הרא"ש פרק כיצד מברכין (ברכות פ"ו סימן ב), עיין שם.

ואי קשיא הא קשיא, דמשמע מסוגיא זו דבקמח גרידא איכא למיחש דילמא אתי למיכל, וכן משמע פרק קמח דחולין (ו): בהך דאשת חבר טוחנת עם אשת עם הארץ, עיין שם. והיאך פסק שם הר"ף (ברכות כה. מדפי הר"ף) וכן הרא"ש (שם) דקמח גרידא לא אכלי אינשי. יש לומר, דמכל מקום חזי קצת לאכילה, וצריך עיון, עכ"ל הבנין אריאל.

והנה מה שכתב, דמהך דפסחים משמע דקמח גרידא ראוי לאכילה, והיינו לפי מה שפירש הך ד'קמח וקלי תנן', דהכוונה קמח שעשאו קלוי, אבל קמח גרידא ראוי לאכילה. הנה כבר הבאתי (גבורות שמונים אות ס"ד ו"א) רש"י מנחות (סח. ד"ה קמח) [דשם היא אותה הסוגיא בעינה אשר בפסחים (א)], דפירש דהם שני דברים 'קמח' ו'קלי', וקמח בפני עצמו אינו ראוי לאכילה, וכן קלי בפני עצמו. וגם מרש"י בפסחים שם (ד"ה קמח) משמע דפירש כן, דכתב: קמח וקלי תנן, ואין אלו ראויין לאכילה, עכ"ל. ומדלא כתב ואין זה' ראוי לאכילה, משמע דהם שני דברים וכו"ל.

ויזה נסתרה גם כן ראיתו מהך דחולין (ו), אשת חבר טוחנת עם אשת עם הארץ בזמן שהיא טמאה, אבל לא בזמן שהיא טהורה, דחיישינן דהואיל והיא טהורה ואינה נמנעת מליגע שמא תשכח ותאכל. והרי אין ראייה גם מזה כלל וכלל דקמח ראוי לאכילה, דגם שם הכוונה דכשהיא טוחנת שמא תשכח ותאכל מן הגרעינין בשעה שהיא טוחנת, אבל אין הכוונה כלל שתאכל את הקמח.

ואולם, יש להביא ראייה לכאורה דקמח ראוי לאכילה, ממשנה ערוכה בנדרים (נג), חטה חטין שאני טועם - אסור בהן בין קמח ובין הפת.

ואולם, גם בזה יש לומר, דנהי דקמח הוא שלא כדרך אכילה, מכל מקום מדוברין מיהת אסור, ושפיר תני אסור בהן בין קמח כו'. וגם יש לומר הכוונה על קמח קליות, היינו דאסור לקלות החיטין ולעשותן קמח אחר כך ולאכול, דקמח קליות ראוי לאכילה, וכתוספות ורא"ש בברכות פרק כיצד מברכין שם (לו). תוספות ד"ה קמח; רא"ש שם.

מה החידוש שהנודרים זה על זה מותרים בהר הבית ועזרתו - הרי אין להם בעלים

במשנה נדרים (מז), הריני עליך חרם - המודר אסור, הרי את עלי חרם - הנודר אסור, הריני עליך ואת עלי - שניהם אסורין, ושניהם מותרים בדבר של עולי בבל. ובר"ן (ד"ה מותרין) כתב, שהפקידום עולי בבל לכל ישראל.

צריך לומר כוונתו - אבור שבאמצע הדרך (שם מה), דאילו הר הבית והעזרות (שם) - הקדש הם ושל גבוה הם, ולאוי ישראל ניהו.

וצריך עיון באמת, מה הוצרך לאשמעינן דמותרים בהר הבית והעזרות, פשיטא דאין אדם אסור דבר שאינו שלו על חבירו (שם מז). ועיין בעל המאור סוף ביצה (כא: מדפי הר"ף ד"ה ואי), דכתב באמת בטעמא דהר הבית והעזרות דמתניתין, משום דמיקדש קדישי, ואין יכול לאוסרן לפי שאין להם בעלים, עכ"ל. וצריך עיון דפשיטא. וכוה קשה פרק קמא דיומא (א), דמצריך קרא לפטור הר הבית והלשכות והעזרות ממזוזה, וקשה דתיפוק ליה דהוה ליה לגבי כהנים וכהן גדול הדרים שם (עיין רש"י חולין ז: ד"ה שלמים) כבית שאולה, עיין תוספות מנחות (מד. ד"ה טלית), ובחידושי הארכות.

'נעשה מצותו' הוא רק אם נגמרה עשיית מצוה - לא בביטול ברוב

נסתפקו האחרונים (עיין שו"ת רבי עקיבא איגר מהדו"ק סימן יט ד"ה וסברא; שו"ת אבני נזר או"ח סימן שלו אות ה-ד) דמקיימין על ידי ביטול ברוב מצות 'תשביתו' (שמות יב, טו) לרבנן דהשבתה בכל דבר (עיין פסחים כא), ועל כן גם בביטול דנהפך אסור להיות היתיר (עיין רא"ש חולין פ"ו סימן לו) ואזל ליה האיסור הוה ליה השבתה, ואם כן כיון דנתקיים בהחמין מצות 'תשביתו', הא הוה ליה נעשה מצותו וניתר תו בעצם מפאת נעשה מצותו [אי נימא דנעשה מצותו מותר גם באכילה כי האי גוונא, ובמקום אחר דנתי בזה בארוכה].

אולם יש לפקפק בזה אי יש להחשיב מפאת ביטול ברוב 'נעשה מצותו', דאפילו מקיימין בביטול מצות 'תשביתו', מכל מקום זה רק כל זמן שהוא מעורב הוא מושבת, אבל מכל מקום הא אין המצוה עשויה ונגמרת עדיין לשיותר מפאת נעשה מצותו, דהא אם יחזור ויזכר מתוך התערובת הא חוזר לאיסורו (עיין רא"ש שם) וצריך להשביתו שנית, ועל כן אין כאן נעשה מצותו, כיון דלא נגמרה המצוה עדיין.

והרי לשון הגמרא בזה (יומא נט): אין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו, ולשון 'נעשה' מצינו בלשון בני אדם דמשמעו גמר, עיין נדרים (נא), הנודר מן היורד לקדירה אסור ביורד לאילפס, שכבר ירד לקדירה קודם שירד לאילפס (כך היה דרכו במעשה אילפס שהיו מרתחין אותו תחלה בקדירה התיחה קלה) כו', מן הנעשה בקדירה - מותר בנעשה באילפס כו', ובר"ן: מן הנעשה בקדירה מותר בנעשה באילפס, משום דנעשה - גמר עשייה משמע, ומשום הכי מותר בנעשה באילפס אף על גב שכבר ירד לקדירה, משום דמכל מקום גמר עשייתו לא היה בקדירה, עכ"ל.

ואם כן, אי גם בלשון חכמים הוא כן, יש להחשיב נעשה מצותו רק אם נגמרה עשיית המצוה, ולא כן בביטול ברוב דאם יחזור ויזכר מתוך התערובת עדיין מצותו עליו, ולכן אין כאן נעשה מצותו עדיין כלל להיתיר, ובאתי רק להעיר.

א דכתבו: "... מיהו כל שלשים יום פטור (ממזוזה), דלאו בית דירה דידיה הוא, כדאמרין פרק קמא דבבא בתרא (ח) גבי נשתהה שם שלשים יום הרי הוא כאנשי העיר".
ב וראה תפארת יוסף פרשת בא עמוד קע-קעג ובהערות שם.

א דאיתא: "הנודר מן השמן בארץ ישראל מותר בשמן שומשמן (לפי שאין מצוי בא"י שמן שומשמן אלא שמן זית ובאותו שמן נדר, רש"י) ואסור בשמן זית, ובבבל אסור בשמן שומשמן ומותר בשמן זית, מקום שמסתפקין מזה ומזה אסור בזה ובזה".

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מרגנשטער זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com